

Բ Ե Ջ Մ Ե Վ Է Պ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲՆԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԵՆԵՐ

Ա. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 9.

1845

ՄԱՅԻՍԻ 1.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Զ ԵՐԵՐԷ :

ԵՐԿՐԻ ձԼ ըսելով չենք հասկընար անոր մակերևութին անհաւասարութիւնները, և բարձրութիւններն ու խորութիւնները, որ երկրագունտին մեծութեան առջին այնպէս է՝ ընտոր նարնջի մը վըայի դարուփոս տեղուանքը . հապա կը հասկընանք ընդհանուր ձեւը, առանց նայելու մակերևութին անհաւասարութեւր :

Հին ատենէն ՚ի վեր մարդիկ հետաքրքրութեամբ ուզեր են իմանալ երկրիս ձեւը, և հին փիլիսոփայից մէջ զանազան կարծիքներ ելած են աս բանիս վըայ. անոնցմէ ոմանք ըսեր են թէ երկրիս ձեւը քառակուսի խորանարդ է, ոմանք ափսէի՝ ձեւով, ոմանք կոնքի՝ ձեւով, ոմանք ալ կլոր գունտի ձեւով. և աս վերջի կարծիքը շատ փորձերով հաստատուելէն ետքը՝ ինչուան վերջի դարերուս ընդունելի եղաւ : Բայց անցած դարուն ետքերը բնաբանական մէկ քանի փորձերով ստուգուեցաւ որ երկրիս ձեւը բոլորովին կլոր չէ, հապա երկու բևեռներուն դին մէյմէկ քիչ ճնշած . անով

հասարակածին վըան ալ աւելի ուռած է, որով կը մօտենայ հասարակ սոխի ձեւին . բայց աս յատկութիւնը միայն երկրիս տրուած չէ, հապա նոյն բանը կերենայ ուրիշ մոլորակ աստղերու վըայ ալ, և աւելի զգալի է լուսնի թագի և երեակի գունտերուն վըայ : Ուստի երկրաբանին պարտքն է քննել թէ ինչու համար երկիրս ալ ուրիշ մոլորակներուն պէս կլոր է, և թէ երկու բևեռներուն տափակուիլը ինչէն առաջ կուգայ : Հոս դնենք հիմա կուան երկրաբաններուն վարդապետութիւնը, որ բոլոր Լաբուպա ընդունած է :

Երկրաբանական դիտողութիւններէն կը տեսնուի որ գետնին խորը եղած տաքութիւնը դրսի տաքութէն բոլորովին տարբեր է . վասն զի դրսի տաքութիւնը օդին այլայլութենէն կամ եղանակներուն կարգէն ստէպ կը փոփոխի, բայց գետնին տակի ջերմութիւնը միշտ նոյնչափ խորութեան մէջ միակերպ կը մնայ . ասով կիմացուի որ ներքին տաքութիւնը ուրիշ պատճառէ առաջ կուգայ, դրսինը ուրիշ : Եւ ալ գիտնալու է որ

1 Թէ Գի :

2 Լէնէ :

ամէն խորութեան մէջ հաւասար չէ ջերմութիւնը . հապա երկրիս երեսէն որչափ աւելի վար իջնաս, տաքութիւնը երթալով կաւելնայ, անանկ որ ընդհանրապէս ամէն մէկ երեսուն մեդրին՝ հարիւրամասն ջերմաչափին վրայ մէկ աստիճան կաւելնայ . անկէ ալ երեսուն մեդր խորը իջնալուդ մէկ աստիճան մըն ալ կաւելնայ . վերջապէս ամէն մէկ երեսուն մեդր իջնալուդ մէյմէկ աստիճան ջերմութիւն աւելի կը գտնես : Եւ համեմատութեամբ թէ որ մէկը երկրիս երեսէն 3000 մեդր խորը մտնէ, հոն տեղի տաքութիւնը պիտի գտնէ հարիւր աստիճան, որ է ջրի եռացման չափը : Եւ թէ որ երկրիս ջերմութիւնը իրաւցընէ աս կանոնով աւելնայ ինչուան ետքը, պէտք է որ 20,000 մեդր խորութեան մէջ ջերմութիւնն ըլլայ վեցհարիւր վաթսուցուն վեց աստիճան . որ ըսել է թէ ան խորութեան մէջ գրեթէ աւմէն հանք ու մետաղ հալած պիտի գտնուին . իսկ անկէ ալ խորը ամէն նիւթ հալած ու կրակ դարձած : Եւ ըսել է՝ թէ հիմա երկրիս կարծր կեղեւը հազիւ քսան հազար մեդր թանձրութիւն ունի, և անկէ վար ամէն բան կակուղ ու լոյծ է : Եւ դրութիւն երկրագէտները կը հետեւցնեն թէ ատենով երկրիս մակերևոյթն ալ կըրակի պէս տաք ու կակուղ է եղեր, ու ետքէն կամաց կամաց պաղեր է . և անով երկրիս կտրութեան պատճառն ալ դիւրաւ կրնան մեկնել :

Վիտնալու է որ ամէն մարմին ջրի պէս թոյլ եղած ատենը բնական կերպով իրեն ձեւը կտոր կըլլայ . ինչպէս օրինակով ալ կրնաս տեսնել, որ չոր գետնի վրայ քիչ մը ջուր թափելով՝ կաթիլները բոլոր գնտաձեւ կը կենան : Եւ մանապէս շիտակ տախտակի վրայ կտոր մը սնդիկ ձգես նէ, անոր ամէն մէկ հատիկները մանր խոշոր՝ բոլորն

ալ գնտաձեւ են : Դարձեալ՝ թէ որ բարձր տեղէ մը հալած կապար կամ պղինձ թափութես, անանկ որ գետին չհասած՝ օդին մէջ պաղին, կը տեսնես որ ամէն մէկ կաթիլները կտոր գնտաձեւ եղեր են . պատճառն է մասանց հաւասար ձգողութիւնը, որով լոյծ մարմնոց ձեւը կտոր կը կենայ : () րինակներէս կրնաս հասկընալ որ ամբողջ երկիրս ալ թէ որ առաջուց լոյծ էր, իրեն ձեւն ալ աս կերպով գնտաձեւ կըլլար . ինչպէս իրօք ալ է :

Եւ այց աս է զարմանալին թէ ինչու համար երկու բլեւները ճշշած ըլլան ու հասարակածին տակը ուռած . ասիկայ ալ երկրիս օրական շարժումն, ցի կեդրոնախոյս զօրութիւն առաջ կուգայ, որ հասարակածին տակը աւելի ըլլալով, բնական է որ շարժման զօրութեւ համեմատ՝ դէպ ի հոն ժողովի լոյծ մարմինը . որով հոն աւելի բարձրանալով, երկու բլեւներուն կողմը տափակ կըմնայ . և թէ որ աս ձեւին մէջ ու շարժման ատեն երկրիս տաքութիւնը պաղի, նոյն ձեւին մէջ կըմնայ, ինչպէս որ կապարի օրինակին մէջ տեսնեմք :

Եւ բանս հիմա այսչափէն աւելի չեմ կրնար բացատրել քանի որ կեդրոնախոյս զօրութեան վրայ տեղնի տեղ չէ խօսուած . և կրխոստանամ որ իր տեղին աւելի պարզ կերպով հասկըցնեմ :

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Վարձալ :

Եւ յովով մէջի զարմանալի ձկնեւուն մէկը՝ Վարվալ ըսուած կէտն է, որ թէ ձեւին և թէ կատաղութեանը պատճառաւ յովուռն գեղջիւր, կամ յովուռ միեղջերու ալ ըսուած է : Եւ սոր երկայնութիւնը ինչուան 40 ոտնաչափ կըլլայ կըսեն . գլուխը մեծ

1 Մէքըլ գաղղիական չափ է, որ կը համեմատի գաղղիական 3 տոնաչափին ու գրեթէ 11 ու կէս գծաչափին :